

УДК 373.1.02:378

Ірина Габеркорн

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Реформування вищої педагогічної освіти України вимагає нові підходи до підготовки фахівців для початкової ланки освіти. Питання підготовки майбутніх вчителів початкових класів до професійної діяльності завжди мали значну актуальність. Останнім часом велика увага приділяється проблемі підготовки майбутнього вчителя до творчого розвитку учнів в процесі навчання. Про якість професійно-педагогічної підготовки судять за рівнем готовності майбутніх вчителів. На думку С. Сисоевої, готовність учителя до забезпечення розвитку творчих можливостей учня, є домінуючою метою його професійної підготовки. Проте, серед проблем готовності ми не зустріли вивчення такого її вигляду, як готовність до розвитку творчих здібностей молодших школярів, рівень розвитку якої вирішальним чином визначає професійну зрілість сучасного вчителя, здатність здійснювати творчу діяльність учнів.

Проблема готовності широко висвітлюється як у психології (М. Левітов, А. Лисенко, В. Моляко, Л. Нерсисян, О. Проскура, А. Пуні, О. Ухтомський та ін.), так і в педагогіці (А. Деркач, Г. Костюк, А. Линенко, В. Сластьонін, О. Ярошенко та ін.). Існують різні підходи до визначення суті і змісту готовності до діяльності, обумовлені різними позиціями авторів.

Стаття спрямована на визначення феномену готовності взагалі, та готовності майбутніх вчителів до розвитку творчих здібностей молодших школярів зокрема, основних структурних компонентів досліджуваної готовності.

Проведемо аналіз психолого-педагогічних досліджень визначення поняття «готовність». У дослідженнях Н. Левітова готовність трактується, як цілісне проявлення особистості, що займає проміжне місце між психічними процесами та її властивостями. На його думку такі психічні стани утворюють найважливішу сферу внутрішнього світу людини. Вони характеризують психічну діяльність у цілому на даний період часу.

М. Д'яченко, Л. Кандибович розглядають готовність як єдність професійно важливих якостей особистості і настрою на майбутню діяльність [2, с. 314]. Психологічна готовність як якість і як стан у вирішальному ступені обумовлюється мотивами і індивідуальними особливостями особистості [2, с. 316].

В. Сластьонін, що дав одне з найбільш повних визначень сутності готовності, розуміє готовність як особливий психічний стан особистості, що проявляється в наявності в суб'єкта образа, структури певної дії й

постійної спрямованості на його виконання [5, с. 14].

Під готовністю К. Дурай-Новакова розуміє систему інтегрованих змінних властивостей, якостей, знань, навиків (досвіду) особистості. Найбільш значними її чинниками є мотивація, підготовка, самооблізація знань, установка на діяльність, властивості особистості, задоволеність працею.

А. Линенко розглядає готовність майбутніх учителів до професійної діяльності як цілісне утворення, що визначається рядом складових: педагогічна самосвідомість, ставлення, інтерес до діяльності, потреба в ній, мотиви діяльності, педагогічні здібності, знання про предмет і способи діяльності, навички і вміння, професійно значущі якості.

Аналізуючи дослідження з проблеми готовності, Н. Глузман акцентує увагу на тому, що розгляд готовності до професійної педагогічної діяльності здійснюється у двох основних аспектах: функціональному та особистісному. За першим готовність розуміють як сукупність певних знань, необхідних для ефективного здійснення певної діяльності та сформованих на цій основі вмінь і навичок, засіб їх успішного включення в цю діяльність. У межах другого (особистісного) аспекту готовність трактують як складну інтегровану якість особистості, структура якої містить ряд компонентів (мотиваційний, змістовий, операційний тощо) [1, с. 93].

Останнім часом велика увага приділялась проблемі готовності майбутнього вчителя до творчого розвитку учнів в процесі навчання. Так, А. Семенова трактує готовність до професійної діяльності вчителя з розвитку творчих здібностей старшокласників як інтегративну якість особистості вчителя, що проявляється у формах активності та визначає здібність ставити за мету своєї професійної діяльності розвиток творчих здібностей учнів, обирати способи досягнення цієї мети, контролювати процес її досягнення, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій, прогнозувати шляхи та засоби підвищення продуктивності роботи в означеному напрямі.

Готовність випускника педагогічного вузу до діяльності з розвитку творчих здібностей учнів в процесі навчання Н. Маліннікова розглядає як складне соціально-психологічне явище, як інтегральний прояв ряду властивостей особистості із спрямованістю на творчу діяльність. Результативність цієї діяльності визначається не тільки освіченістю педагога, але і ступенем сформованості його мотиваційної, інтелектуальної, емоційної, вольової сфери, психофізіологічними особливостями, що забезпечують йому високу професійну працездатність, творчий підхід до справи.

У загальному вигляді готовність має таку структуру:

- особистісну складову (педагогічну самосвідомість, інтерес до діяльності, мотиви діяльності);

- процесуальну (знання про предмет і способи діяльності, навички і вміння, професійно значущі якості особистості, педагогічні здібності).

Аналіз теоретичних посилань, дозволяє дійти висновку, що *готовність вчителя до професійної діяльності з розвитку творчих здібностей молодших школярів – це складне особистісне утворення, що характеризується цілями, мотивами діяльності з творчого розвитку учнів, володінням необхідними знаннями, вміннями, навичками розвитку творчих здібностей молодших школярів.* Даний вид готовності не тільки проявляється в професійно-педагогічній діяльності, а також в ній формується і розвивається.

Немає єдиної точки зору в психолого-педагогічній літературі щодо компонентного складу готовності вчителя. Так, М. Д'яченко, Л. Кандибовіч вважають, що готовність студента є складним утворенням і включає у себе в стійкій єдності наступні компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші професійні мотиви); орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, про її вимоги до особистості); операційний (володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями, навичками); вольовий (самоконтроль, вміння управляти собою під час виконання трудових обов'язків); оцінний (самооцінка своєї професійної готовності та відповідність її до оптимальних професійних зразків); мобілізаційно-настроювальний (оцінка труднощів, майбутніх дій) [2, с. 315].

В структурі готовності студентів до застосування інтерактивної технології у початковій школі О. Комар визначає три основні компоненти: мотиваційно-ціннісний (ставлення і особистісні цілі), когнітивний (знання), операційний (уміння й навички). О. Пехота до структури готовності студентів відносить такі компоненти: ціле-мотиваційний, змістовий, операційний, інтеграційний [4, с. 84].

Проаналізувавши підходи авторів до структури готовності, були визначені наступні компоненти зазначеної готовності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний, що обумовлені усвідомленням учителя значимості проблеми, систематичності роботи щодо розширення та поглиблення знань про сутність розвитку творчих здібностей учнів в навчально-виховному процесі початкової школи; володінням відповідними видами діяльності, навичками та вміннями практичного використання отриманих знань, мотивів; емоційною зацікавленістю у позитивному результаті роботи. Кожний компонент готовності містить загальні для професійно-педагогічної готовності якості і специфічні якості, характерні для організації творчої діяльності учнів.

Розглянемо зміст кожного із компонентів відповідно до предмета нашого дослідження.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає систему потреб, мотивів і цілей організації творчої діяльності молодших школярів, професійну спрямованість особистості вчителя на розвиток творчих здібностей учнів.

Ефективність підготовки студентів до організації навчального процесу з розвитку творчих здібностей учнів неможлива без усвідомлення майбутніми учителями важливості даної проблеми. Розвинути таке ставлення можна шляхом розвитку відповідних потреб, мотивів і інтересів особистості.

У психолого-педагогічній літературі широко відображено проблему мотивації навчання. О. Леонт'єв стверджує, що для того, щоб виник інтерес, необхідно створити мотив, який приведе до досягнення мети. У діяльності, яка сприяє виникненню інтересу, головне місце відводиться змісту конкретного предмета й унаслідок цього, легко запам'ятовується тим, хто навчається.

На думку О. Комар, інтерес є одним з найістотніших стимулів нагромадження людиною знань, розширення її свідогляду, підвищення пізнавальної активності. Разом з мотивами інтереси складають основу ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу і виступають регуляторами соціальної поведінки.

В. Сластьонін у підготовці майбутнього вчителя важливу роль відводить мотиваційно-ціннісному компоненту. Мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії він розглядає як центральне утворення у складному синтезі структур, які створюють професійну готовність, а професійну спрямованість особистості визначає як усвідомлену й емоційно виражену її орієнтацію на визначений рід та вид професійної діяльності. При цьому формування виконавчого (процесуального) компоненту професійної діяльності – знань, умінь і навичок розглядається як похідна від рівня розвитку професійних ціннісних орієнтацій особистості, які визначають її потреби в оволодінні професією [5, с. 15].

Виходячи з вищенаведеного, як елементи мотиваційно-ціннісного компоненту готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей учнів, можна виділити сформовані: потреби і професійний інтерес, що виражає потяги до професійної діяльності, організації творчої діяльності молодших школярів; мотиви розвитку творчої особистості; бажання розвивати творчі здібності учнів в процесі навчання. Мотиваційно-ціннісний компонент можна розглядати як одну из важливих складових професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, навколо якого концентруються когнітивний і операційний компоненти досліджуваної готовності.

Когнітивний компонент передбачає наявність у студентів знань з теорії та методики розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Обсяг когнітивного компоненту готовності включає:

- знання суті творчої діяльності, методів і прийомів організації творчої діяльності учнів в процесі навчання;
- знання суті творчих здібностей молодших школярів;
- знання умов творчого розвитку учнів;
- знання методики розвитку творчих здібностей особистості, а саме пізнавального інтересу, творчого мислення, інтуїції та творчої уяви;
- знання методики діагностики творчих здібностей молодших школярів.

Важливою складовою когнітивного компоненту також є предметні знання і знання методики викладання предмету.

Формування когнітивного компоненту готовності майбутніх учителів здійснюється на міжпредметній та міждисциплінарній основі. У процесі підготовки студентів до розвитку творчих здібностей молодших школярів можуть бути застосовані окремі цикли дисциплін у педагогічному ВНЗ, окремі предмети, які спрямовуються на досягнення цієї мети, розділи і теми різних навчальних дисциплін, види навчальних занять (лекції, семінарські, практичні заняття).

Засвоєння студентами знань з теорії та методики розвитку творчих здібностей молодших школярів відбувається у процесі вивчення психолого-педагогічних та методичних дисциплін. Крім цього, з ними дуже тісно пов'язані всі ті фундаментальні та інші дисципліни, що стосуються творчості, творчої діяльності, творчих здібностей особистості, а також проблем їх розвитку. Саме вони сприяють опануванню майбутніми учителями необхідними знаннями розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Операційний компонент визначається системою умінь та навичок розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання.

Зміст операційного компоненту визначається:

- системою умінь і навичок організації творчої діяльності у процесі навчання;
- практичними уміннями та навичками створення творчої атмосфери в класі; залученні дітей до активних методів навчання, а саме ігрових, проблемних, евристичних, дослідницьких, інтерактивних методів; володінні методикою створення творчих завдань; комбінуванні колективної, групової, індивідуальної форм навчальної роботи;
- уміннями та навичками діагностики творчих здібностей молодших школярів.

На думку В. Сластьоніна, зміст практичної підготовки виражається в зовнішніх (наочних) уміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них відносяться організаторські і комунікативні уміння. В свою чергу до організаторських умінь як загальнопедагогічних відносяться мобілізаційні, інформаційні, розвиваючі та орієнтаційні.

А. Щербаков до практичних умінь і навиків відносить: загально педагогічні (інформаційні, мобілізаційні, розвиваючі, орієнтаційні), загально трудові (конструктивні, організаторські, дослідницькі), комунікативні (спілкування з людьми різних вікових категорій), самоосвітні (систематизація і узагальнення знань і їх застосування при рішенні педагогічних задач і отриманні нової інформації).

Організаторські уміння педагога забезпечують включення учнів в різні види діяльності, зокрема і творчої. Організаторські уміння включають і розвиваючі уміння.

Комунікативні уміння направлені на встановлення педагогічно доцільних взаємин вчителя з учнями, формуються міжособистісні відносини, створюється психологічний клімат в класі, долаються особистісні бар'єри. Як вважає Н. Кузьміна, комунікативний компонент діяльності включає уміння будувати з учнями педагогічно доцільні взаємини [3, с. 27].

Інтелектуальні уміння, на думку Н. Глузман, виявляються в здатності порівнювати, аналізувати, конкретизувати, узагальнювати; описувати явища, процеси; давати визначення; класифікувати, огрунтовувати. Основними результатами застосування цих умінь є генерування ідей; асоціативність і гнучкість мислення; перенесення знань, умінь у нові ситуації [1, с. 150].

Враховуючи вищенаведені джерела можна зробити висновок, що операційний компонент готовності майбутніх учителів початкових класів з розвитку творчих здібностей учнів забезпечується придбанням інтелектуальних, організаційних та комунікативних умінь.

Виходячи з вищенаведеного, ми вважаємо, що готовність вчителя до професійної діяльності з розвитку творчих здібностей молодших школярів – це результат спеціальної професійної підготовки, що визначається єдністю компонентів: мотиваційно-цільового, когнітивного, операційного, та характеризує цілі, мотиви діяльності з розвитку творчих здібностей учнів, володіння необхідними знаннями, уміннями, навичками розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Достатня сформованість складових компонентів досліджуваної готовності і їх цілісна єдність – показник необхідного рівня готовності майбутнього вчителя до розвитку творчих здібностей молодших школярів.

Для з'ясування стану проблеми підготовки майбутніх учителів до творчого розвитку учнів у масовій практиці навчання у ВНЗ були визначені рівні готовності студентів до професійної діяльності з розвитку творчих здібностей молодших школярів. В ході педагогічного експерименту нами використовувалися наступні методи: анкетування студентів, аналіз конспектів і протоколів уроків, проведених у період педагогічної практики, спостереження, бесіда, твір-роздум. Метод анкетування був основним. Питання анкети дали можливість статистично

виміряти рівні готовності.

Аналіз результатів мотиваційно-ціннісного компоненту готовності показав, що на низькому рівні було діагностовано 39 % студентів, на середньому – 34 %, на достатньому – 17 %, на високому рівні – 10 % студентів. Низький рівень когнітивного компоненту готовності показали 37 % студентів, середній – 32 %, достатній – 19 %, високий рівень – 12 %. На низькому рівні операційного компоненту готовності було діагностовано 38 % студентів, на середньому – 33 %, на достатньому – 18 %, на високому рівні – 10 %. Отже, найбільша кількість студентів за всіма компонентами готовності знаходиться на середньому рівні готовності, що свідчить про недостатню увагу до її розвитку у масовій практиці ВНЗ.

З метою виявлення компонентів, які потребують більшої уваги до формування з боку викладачів, ми порівняли між собою відносні частоти результати анкетувань. Результат порівняння наводимо на рис. 1.

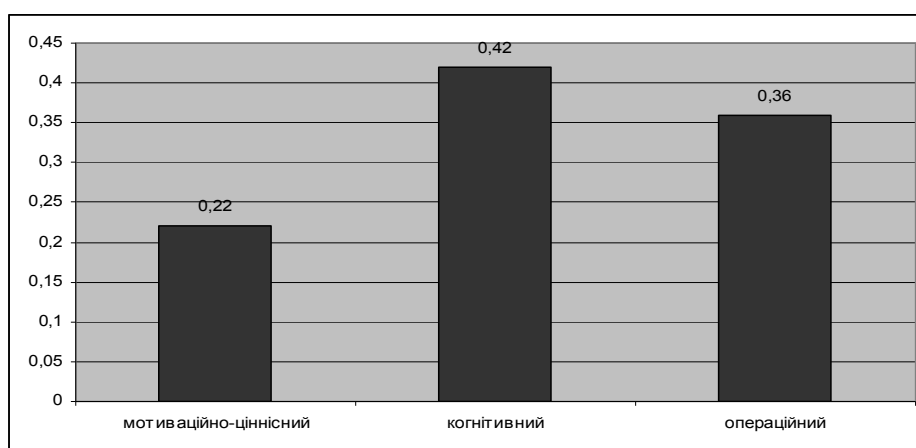

Рис. 1. Розподіл студентів за сформованістю компонентів готовності до розвитку творчих здібностей молодших школярів у відносних частотах

З діаграми видно, що із сформованих компонентів когнітивний компонент готовності студентів має більшу вагу порівняно з іншими, а мотиваційно-ціннісний у процесі формувального етапу експерименту потребує більшої уваги з нашого боку.

Аналіз результатів експерименту показав, що студенти потребують цілеспрямованого формування компонентів готовності до розвитку творчих здібностей молодших школярів. У переважної більшості студентів недостатньо розвинуті мотиви і цілі майбутньої діяльності з творчого розвитку учнів, професійна спрямованість на розвиток творчих здібностей молодших школярів у майбутній професійній діяльності; знання з теорії та практики розвитку творчих здібностей молодших школярів; професійні уміння та навички організації творчої діяльності учнів.

Теоретичний аналіз дав можливість визначити й обґрунтувати поняття готовності студентів до розвитку творчих здібностей молодших

школярів. В якості компонентів структури готовності студентів були визначені мотиваційно-ціннісний, когнітивний і операційний компоненти. Здійснений аналіз стану проблеми в масовій практиці української вищої школи, зроблені нами висновки на підставі анкетування студентів засвідчили відсутність системної роботи, спрямованої на формування у майбутніх вчителів початкової школи компонентів готовності до розвитку творчих здібностей молодших школярів. Підвищити рівень даної готовності можна завдяки чітко побудованій системі підготовки, яку можна організувати, здійснювати, досягаючи при цьому необхідних результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів : [монографія] / Н. А. Глузман. – К. : ВИЦА ШКОЛА – XXI, 2010. – 407 с.
2. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / Дьяченко М. И., Л. А. Кандыбович. – Минск : Университетское, 1993. – 368 с.
3. Кузьмина Н. В. Способности, одаренность, талант учителя (В помощь лектору) / Н. В. Кузьмина. – Л. : Знание, 1985. – 32 с.
4. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : [монографія] / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – Миколаїв : Іліон, 2005. – 272 с.
5. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура функционирования / В. А. Слостенин // Профессиональная подготовка учителя в системе высшего образования. – М. : Просвещение, 1995. – С. 14–28.